

KİTABXANAŞÜNASLIQ**QEYRİ-MÜSTƏQİL BIBLIOQRAFİK
İNFORMASIYA MƏNBƏLƏRİ****Z.H.ƏLİYEV***Bakı Dövlət Universiteti*

Azərbaycanda elmin və mədəniyyətin çox sürətli inkişafı, kitab nəşrinin fasiləsiz olaraq artması bibliografiyanın mövzu dairəsinə, bibliografik məhsulun formalarına, tiplərinə, növ təsnifatına öz təsirini göstərir. Azərbaycanda bibliografik vəsaitlərin növləri də bununla əlaqədar olaraq artır və formalaşır. Bibliografik vəsaitlərin məlum növlərindən bəziləri isə bilavasitə elmi ədəbiyyatla əlaqəli özünü göstərir.

Bibliografik vəsaitlər formalarına görə fərqləndirilərkən meydana gələn alt sistemlərin birini qeyri-müstəqil bibliografik vəsaitlər təşkil edir (3, s.22-26). Kitabçərisi, məqaləçərisi, kitabarası, jurnalıçı, qəzetçərisi bibliografiya adlanan bu vəsaitlərə əsasən elmi, tədris və məlumat ədəbiyyatında təsadüf edilir və onlar bibliografik informasiya mənbəyi kimi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir və ona görə bu mənbələrin öyrənilməsi, onların təhlili və ümumiləşdirilməsi bibliografiya tarixinin qarşısında duran vacib vəzifələrdəndir. Respublikamızda bibliografik vəsaitlərin bu növü əsaslı tədqiqat obyektı olmasa da bəzi elmi məqalələrdə bu məsələyə toxunulur. Məsələn, BDU-nun bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti Ə.T.Xələfovun «Azərbaycan ədəbiyyatının kitabçərisi və kitabarası bibliografiyası haqqında» məqaləsi (1969) bu sahədə ilk addımdır. Lakin burada təkcə ədəbiyyatşünaslıq materialları nəzərə alınmış, kitabçərisi, kitabarası vəsaitlər barədə mübahisəli məsələlərə toxunulmuş və bəzi vəsaitlər haqqında ümumi məlumat verilmişdir (5, s.114-120).

Məşhur Azərbaycan bibliografı Ə.H.Qəhrəmanovun «Ümumi bibliografiyadan müxtəsər məlumat» (1953), «Ümumi bibliografiyanın əsasları (1958) adlı dərs vəsaitlərində də kitabarası və kitabçərisi bibliografiya məsələlərindən bəhs olunur, lakin Azərbaycanda inkişafı məsələlərinə toxunulmur.

Tərəfimizdən sonralar aparılan axtarışlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, respublikamızda bütün bilik sahələri üzrə çap edilən elmi ədəbiyyatın əksəriyyətində zəngin bibliografik ədəbiyyat siyahıları mövcuddur və bibliografik informasiya təminatına müsbət təsir göstərə bilirlər. Sosial-siyasi, təbiət, texniki elmlərə, kənd təsərrüfatına, ədəbiyyatşünaslığa, incəsənətə və başqa sahələrə dair elmi əsərlərin əksəriyyətində 50-dən 1000-ə və daha çox ədəbiyyatı əks etdirən bibliografik məlumat aparatı var. Bu bir tərəfdən respublikamızda kitabçərisi, mə-

qələarası bibliografiyanın vəziyyəti haqqında təsəvvür yaradır, digər tərəfdən alimlərimizin əsərlərində bibliografik mədəniyyətin getdikcə yüksəldiyini göstərir.

«Kitabiçərisi», «kitabarası», «məqaləçərisi», «jurnaliçərisi», «qəzetiçərisi» terminləri həmişə diqqət mərkəzində olmuş, keçmiş sovet standartlarında onların şərhı verilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu terminlər bibliografik vəsaitlərin növləri silsiləsinə daxil olmaqla ayrı-ayrılıqda müəyyən mənəni ifadə edir və hər birinin özünəməxsus funksional mahiyyəti var. Bibliografik vəsaitlərin bu növlərinə dair Azərbaycan dilində yazı materiallarının azlığı nəzərə alınaraq onların haqqında qısa izahat verilməsi yerinə düşər.

Məlum olduğu kimi bibliografiya haqqında üçüncü dövlət standartı «Bibliografik fəaliyyət. Əsas terminlər və təriflər» adı ilə 1984-cü ildə təsdiq olunmuşdur. Əməli bibliografik fəaliyyətdə təsadüf edilən terminləri əhatə edən standartın üçüncü bölməsi «Bibliografik vəsaitlər» adlanır və burada bibliografik vəsaitlərin tipləri, formaları və növləri sadalanır, onların tərifi (şərhi) verilir: 1. Kitabıçı bibliografik göstərici (siyahı, xülasə) «dövri olmayan nəşrdə müstəqil material kimi dərc olunmuş bibliografik göstərici»; 2. Jurnalıçı bibliografik göstərici (siyahı, xülasə) «jurnalda müstəqil material kimi dərc olunan bibliografik göstərici»; 3. Qəzetiçi bibliografik göstərici (siyahı xülasə) «qəzətdə müstəqil material kimi dərc olunmuş bibliografik (siyahı xülasə)»; 4. Kitab nəzdində (kitabarası) bibliografik göstərici (siyahı, xülasə) «kitabda verilən və istifadə olunmuş, sitat gətirilmiş və tövsiyə edilən sənədləri əks etdirən bibliografik göstərici»; 5. Məqalədə gedən bibliografik siyahı (xülasə) «Məqalədə verilmiş və istifadə olunan, tövsiyə edilən sənədləri əks etdirən bibliografik siyahı» (6, s.15).

Deməli kitabarası, kitabıçərisi, jurnalıçərisi, məqələarası bibliografik vəsaitlərin hər birinin öz mənəsi var və bu qəbildən olan bibliografik məlumat mənbələrinə həmin baxımdan da yanaşmaq lazımdır.

Müxtəlif bilik sahələrinə dair kitablarda, jurnallarda, qəzetlərdə dərc olunan bibliografik materiallar məqsədlərinə görə müxtəlifdirlər. Əvvəla belə bibliografik materiallar elmi əsərin mövzusu ilə bağlı ədəbiyyatın mövcudluğu haqqında məlumat verməklə onu xeyli tamamlayır. Digər tərəfdən elmi əsərdə toxunulan məsələnin daha dərinədən öyrənilməsində əhəmiyyətli olan ədəbiyyat haqqında məlumat əldə edilməsinə kömək edir. Bəzi hallarda isə müəllif əsərinin bibliografik vəsait hissəsində ədəbiyyat əhatəliyi zamanı mövzudan kənara çıxır, onu maraqlandıran digər ədəbiyyatı əks etdirir. Bir sözlə, haqqında bəhs olunan mənbələr, çox zaman müstəqil xarakter daşıyır, oxucuları daha geniş dairədə ədəbiyyatdan xəbərdar edir.

Elmi-tədqiqat əsərlərində bu cür ədəbiyyat siyahıları, xülasələri, müxtəlif mənbələrin, o cümlədən arxiv materiallarının bibliografik təsviri onların müəlliflərinin toxunduğu problemin tədqiq vəziyyəti və əsərinin orijinallığı haqqında lazımi təsəvvür yaradır.

Bibliografik vəsaitlər kitabın oxucuları üçün tərtib olunur. Deməli kitab özü, müəyyən mənada nəzərdən keçirilən məsələyə dair ədəbiyyat haqqında əlavə məlumat mənbəyi rolunu oynayır.

Elmi-kütləvi ədəbiyyatda dərc olunan bibliografik məlumat geniş oxucu kütləsini daha da maraqlandırır. Yeni həmin oxucular özləri üçün yararlı ədəbiyyat haqqında məlumat alır və bu ədəbiyyat vasitəsilə öz

elmi dünyagörüşlərini, ümumi biliklərini genişləndirə bilirlər.

Əlavə ədəbiyyatın bu cür bibliografik siyahısı nəşrdə necə verilir? Faktlar göstərir ki, kitabarası siyahılar elmi ədəbiyyatın, dərsləklərin, məlumat nəşrlərinin ayrı-ayrı bölmələrində, fəsilələrində və çox zaman isə axırlarında verilir. Azərbaycan ədəbiyyatında müəyyən edilmiş bibliografik göstəricilər və siyahılar əsasən kitabın axırına əlavə olunur. Kitabıçərisi ədəbiyyat göstəriciləri əsasən əsərin (mətnin) axırına əlavə olunur.

Elmi ədəbiyyatda bibliografik isnadlar da mühüm yer tutur və onlar da kitabarası bibliografiyaya aid edilir. İsnadlar hər şeydən əvvəl göstərilən sitatların dəqiqliyini yoxlamaqda böyük əhəmiyyət kəsb edir. İsnadlar elmi-texniki inkişafın indiki mərhələsində ədəbiyyat haqqında retrospektiv bibliografik axtarışa olan ehtiyacın dərəcəsini müəyyən-ləşdirməyə kömək edir. İsnadlar da kitabda və ya məqalədə müxtəlif yerlərdə, o cümlədən səhifənin sonunda, mətnin içində, fəslin, bölmənin axırında verilə bilər. Amma indi çox zaman isnadlar mətnin daxilində kodla işarə olunur.

Yuxarıda qeyd edildi ki, bəzi kitabıçərisi və dövrü nəşrləriçərisi bibliografik materiallar müstəqil xarakter daşıyır. Yəni burada əhatə olunan materiallar kitabın və ya məqalənin mövzusu ilə əlaqədar olmaya bilər. Belə materiallar müəllifin öz əsərlərinin bibliografik göstəricisindən və ya siyahısından da ibarət ola bilər.

Dövrü nəşrlərdə verilən bibliografik məlumatlar daha əhəmiyyətli-dir. Çünki belə məlumatlar nisbi operativliklərinə görə fərqlənirlər.

Jurnal və qəzetlərdə dərc olunan bibliografik materiallar çox-cəhətlidir. Bu çox zaman həmin materialın dərc olunduğu jurnalın və ya qəzetin xarakterinə uyğun gəlir.

Azərbaycan elmi ədəbiyyatında bibliografik məlumat verilməsi çox qədim dövrə təsadüf edir. Azərbaycan tarixçiləri, coğrafiyaşünasları, səyyahları öz yazılarında bibliografik məlumat xarakterli materiallara geniş yer vermişlər və ona görə də onlar bir tədqiqat prosesində qaynaq kimi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nəsirəddin Tusinin, Hacı Zeynalabdin Şirvaninin, A.A.Bakıxanovun, Mirzə Yusif Nersesov Qarabağının, A.Berjenin, F.B.Köçərlinin, həmçinin bir çox təzkiyəçilərin, o cümlədən Sam Mirzənin, İbrahimin, S.Ə.Şirvaninin, M.M.Nəvvabın, Məhəmmədəli Təbiyyətin və başqalarının əsərlərindəki bibliografik materiallar bir tədqiqat obyektinə kimi indi orada da öz əhəmiyyətini itirməmişlər. A.A.Bakıxanovun «Gülüstani-İrəm» əsərində verilən bibliografik xülasə Azərbaycan tarixinin öyrənilməsində əsas mənbə kimi həmişə tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olur. Üç cildlik «Azərbaycan tarixi» və üç cildlik «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi», H.Araslıının «XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi» (1956) kitablarında «Gülüstani-İrəm» əsərinə dəfələrlə müraciət edilir və bu əsərlərin bibliografik siyahısında əsas mənbələr sırasında qeyd edilir.

Bu baxımdan Azərbaycanın keçmiş ziyalılarının, qabaqcıl alimlərinin əsərlərini, əlyazmalarını araşdırmaq və öyrənmək lazımdır. Bu sahədə bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti F.A.Bayramovun təşəbbüslərini yüksək qiymətləndirmək lazımdır. F.A.Bayramov 19-70-ci illərdə çap etdirdiyi məqalələrindən bəzilərinə ayrı-ayrı şəxslərin bibliografik fəaliyyətinə həsr etmişdir. Bunlardan «Hacı Zeynalabdin Şirvani və bibliografiya» (1975), «Salman Mümtazın bibliografik fəaliyyəti»

(1977) adlı məqalələrini və başqalarını göstərmək olar. Doğrudur, məqalələrdə haqqında bəhs edilən bibliografik xarakterli materialların məqsədi o qədər də aydın şərh edilmir. Bizə elə gəlir ki, Salman Mümtazın məqalədə bibliografik göstərici kimi qeyd olunan yazı materialları biobibliografik vəsaitlərin lüğətlər silsiləsinə daxil edilməlidir. Lakin F.A.Bayramov ayrı-ayrı görkəmli adamların yaradıcılığında bibliografik ünsürlərin də olduğunu yaxşı sezmişdir və tamamilə düzgün qənaətə gəlmişdir ki, bibliografik tədqiqatda bunu öyrənmək zəruridir.

Burada ümumiyyətlə, kitabarası və məqaləarası bibliografik məlumat toxunulacaqdır. Belə ki, Azərbaycan elmi ədəbiyyatında əsasən bu və ya digər əsərin yazılması üçün lazım olan, istifadə edilən müxtəlif mənbələrin bibliografik göstəricisi (siyahısı) verilir və beləliklə, onlar adı çəkilən standartla görə kitabçərisi və məqaləçərisi bibliografik vəsaitlərə məxsusdurlar. Deməli haqqında bəhs ediləcək belə bibliografik mənbələr ancaq kitabların və ya məqalələrin axırında tədqiqat üçün əhəmiyyətli olan çap əsərləri və digər mənbələr haqqında verilən bibliografik siyahılar olacaqdır. Bu bibliografik mənbələr çap əsərlərinin məzmun müxtəlifliklərindən asılı olaraq qruplaşdırıldıqda belə bir qənaətə gəlmək olar ki, onlar ümumilikdə elmin bütün sahələrini əhatə edir. Doğrudur, bunlar sahələr, problemlər və mövzular üzrə ədəbiyyatın müəyyən qismini əks etdirir. Lakin onlar ümumilikdə böyük dövrün ədəbi nəşrlərini, arxiv sənədlərini və başqa mənbələri əks etdirən əsaslı və mürəkkəb quruluşlu göstərici kimi diqqəti cəlb edirlər.

Kitabçərisi və məqaləçərisi bibliografik materiallardan 1958-1963-cü illərdə çap olunmuş üç cildlik «Azərbaycan tarixi» kitablarını, A.Fazilinin «Azərbaycanın qədim tarixi müasir İran tarixçiliyində (yeni eradan əvvəl IV-III əsrlər) (1970)» əsərini, akademik Ə.S.Sumbatzadənin «Azərbaycanda tarix elminin inkişafı yolları» (1945-1962), «(Ədəbiyyat xülasəsi)» (1975) adlı məqaləsini, Q.A.Mədətovun «Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsində» (1975) əsərini və bir çox başqalarını misal göstərmək olar.

Üç cildlik «Azərbaycan tarixi» adlı monoqrafiya çox zəngin materialı özündə əks etdirən bibliografiyaya malikdir. Bu bibliografik göstəricilər üçü bir yerdə təxminən 2360 adda əsəri, jurnal və qəzeti, arxiv sənədini və digər ədəbiyyatı özündə əks etdirir və beləliklə, Azərbaycan tarixini öyrənənlər və kitabxanaçı bibliograflar üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirlər. Üç cild birlikdə demək olar ki, Azərbaycan tarixinə dair 1962-ci ilə qədər nəşr olunmuş kitabları, qəzet, jurnal və başqa nəşri davam edən məcmuələrin materiallarını əks etdirir. Birinci cildin bibliografiya hissəsində XVIII əsrin bir sıra maraqlı nəşrləri də qeyd olunmuşdur.

Birinci cildə verilən bibliografik göstəricidə materiallar üç bölmədə qruplaşdırılmışdır.

Bibliografik aparatın zənginliyinə və quruluşuna görə «Azərbaycan tarixi» monoqrafiyasının üçüncü cildi (1963) diqqəti daha çox cəlb edir. Təkcə bu cildin bibliografik göstəricisi 1257 adda çap əsəri və başqa sənədlər haqqında məlumat verir. Ümumiyyətlə, göstəricidə bibliografik təsvirlər 13 bölmədə qruplaşdırılıb.

Göstəricinin maraqlı bölmələrindən biri olan onuncu bölmə «Sənəd və statistik nəşrlər» adlanır. Bu bölmədə verilən materiallar Azərbaycan tarixi ilə maraqlanan bütün oxucular üçün böyük məlumat əhəmiyyətinə

malik ola bilər.

Bibliografik vəsaitin dövrü mətbuat materiallarını əks etdirən on birinci bölməsi də diqqətəlayiqdir. Bu bölmə iki alt bölmədən və rubrikadan ibarətdir. Onun birinci altbölməsi partiya və sovet mətbuatı adlanır və «qəzetlər», «jurnallar» adlı iki rubrikaya bölünür. İkinci alt bölməsi isə «Başqa istiqamətli mətbuat» adlanmaqla yenə «qəzetlər» və «jurnallar» rubrikalarına ayrılır. Lakin bölmənin çatışmayan cəhəti oradakı bibliografik əlamətlərin natamamlığı və qeyri-dəqiqliyidir.

Bibliografik təsvirdə ancaq qəzet və jurnalların adları və nəşr illəri qeyd olunur. Bibliografik vəsaitin on ikinci bölməsində istifadə olunmuş arxivlər, on üçüncü bölməsində isə xarici dillərdə 1919-1933-cü illərdə nəşr edilmiş, monoqrafiyanın yazılmasında istifadə olunmuş materiallar haqqında məlumat verilir.

«Azərbaycan tarixi» monoqrafiyasının ayrı-ayrı cildlərində bibliografik göstərici hissəsindən əvvəl verilən xronoloji məlumatlar da çox böyük bibliografik əhəmiyyətə malikdir.

Tarix üzrə məqaləçərisi bibliografik vəsaitlərdən akademik Ə.Sumbatzadənin «Azərbaycanda tarix elminin inkişafı yolları» adlı məqaləsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır (1975). Bu məqalə bibliografik xülasə kimi diqqəti cəlb edir. Çünki burada Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təşkil olunduğu ildən 1962-ci ilə qədər Azərbaycan tarixinə dair demək olar ki, bütün ədəbiyyatın çox aydın və dərin bibliografik xülasəsi verilir. Məqalədən aydın olur ki, artıq 1946-cı ildən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Xəbərlərində (№5) Azərbaycan tarixinə dair oçerklər ardıcıl dərc edilir və getdikcə bu sahədə tədqiqat işləri genişlənir, məqalə və kitabların sayı artır. 1958-1963-cü illərdə «Azərbaycan tarixi» adlı üç cildlik monoqrafiya yaranır. Müəllif 1963-1975-ci illərdə respublikamızda tarix elmlərinin daha yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi qənaətində olduğunu bildirir.

Bu məqalədə müəllifin istifadə etdiyi materiallar təsvir olunur, onların xülasəsi verilir. Buradan görünür ki, müəllif bibliografik xülasənin üzərində işləyən zaman xeyli materiallardan, o cümlədən 98 adda müxtəlif nəşrdən istifadə etmişdir. Məqalə 1946-1962-ci illərdə Azərbaycanda tarix elminin inkişafı və həm də əlaqədar ədəbiyyat haqqında məlumatın əldə edilməsində, kitabxanalarda bibliografik xidmət göstərilməsində əməli əhəmiyyətə malik ola bilər.

A.Fazilinin «Azərbaycanın qədim tarixi müasir İran tarixçiliyində (yeni eradan əvvəl IV-III əsrlər)» adlı əsəri də çox maraqlı bibliografik aparata malikdir. Burada mövzu ilə bağlı 80 adda ədəbiyyat və başqa sənədlər əhatə olunmuşdur.

Kitabiçərisi və məqaləçərisi bibliografik vəsaitlər təbiət elmlərinin ayrı-ayrı sahələri, texnika və kənd təsərrüfatı üzrə elmi ədəbiyyatda geniş yayılmışdır. Bunların da bəzilərində təsvir olunan ədəbiyyatın sayı 50-dən 1000-ə qədər adda olur. Məsələn, götürək təbiət elmlərinin bəzi sahələrini. Geologiya sahəsində N.N.Məmmədovun «Рациональная обработка месторождений твердых полезных ископаемых Азербайджанской ССР» (1961) əsərində 91 adda, F.M.Xəlilovun «Микрофауна и стратиграфия палеогеновых отложений Азербайджана» (1962) əsərində 450 adda, M.Ağabəyovun «Геологическое строение нефтяных месторождений Азербайджана и их формирование» (1963) adlı əsərində 435 adda, K.Əlizadənin Azərbaycan

SSR Elmlər Akademiyasının Geologiya İnstitutu «Əsərləri»nin 1962-ci il 22-ci cildində çap olunmuş «Материалы по полсонтолого-стратиграфическим исследованиям Азербайджана в XIX столетий» məqaləsində 107 adda, V.Nasıyevin «Высокогорная растительности Большого Кавказа (в пределах Азербайджана) и ее хозяйственное значение» (1970) əsərində 300-ə qədər adda, Xanməmmədovun «Куриные Азербайджана» (1971) əsərində 250-ə qədər adda, A.Əliyev və A.Məhəmmədovun «Литология карбонатных отложений верхней коры и валантина Дагестана и северного Азербайджана» (1972) əsərində 150 adda, «Мезозайсис отложения Азербайджана и перспективы их нефтегазаности» (1972) adlı kitabda 116 adda, M.Qaşqayın «Водный баланс большого Кавказа (в пределах Азербайджанской ССР» (1973) əsərində 160, D.Sultanovun «Литология и физико механические свойства глинистых пород апшеронского яруса Азербайджана» (1976) adlı əsərində 120 adda ədəbiyyatın təsviri verilir.

Azərbaycanda geoloji elmi ədəbiyyatda kitabıçərisi bibliografiyadan danışarkən «SSRİ Geologiyası» adlı çoxcildli əsərin 47-ci cildinin 1972 və 1976-cı illərdə çapdan çıxmış və Azərbaycana həsr olunmuş 2 kitabını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu çoxcildli nəşrin məqsədi keçmiş SSRİ-nin ayrı-ayrı rayonlarının geoloji təsvirini verməkdən ibarət idi. 1972-ci ildə çap edilmiş birinci kitab Azərbaycan Respublikasının geoloji təsvirini verir. Ş.Əzizbəyovun redaktəsi ilə nəşr edilən həmin kitabın bibliografik aparatı 490 adda müvafiq materialı əks etdirir. Ş.Mehdiyev və T.Nasıyevin redaktəsi ilə çap olunan ikinci kitab Azərbaycanın faydalı qazıntılarına həsr olunmuşdur. Bunun bibliografik hissəsində 159 adda ədəbiyyat haqqında məlumat verilir.

Azərbaycan kimya ədəbiyyatında da bibliografik göstəricilər və ya siyahılar mühüm yer tutur və həmin ədəbiyyatın bibliografik məlumat mənbəyi kimi də əhəmiyyətinə müsbət təsir göstərir. Belə mühüm əsərlərdən A.Misgərlinin «Нефт quyularının qazılmasında işlədilən полидиспес гил системлэринин каллоид кимyası» (1960) adlı əsərində 176, İ.Bağbanlının «Silikatların kimyəvi analizinə giriş» (1965) əsərində isə 60 adda müvafiq ədəbiyyat əhatə olunmuşdur.

Təbiətşünaslığın ən mühüm sahələrindən biri olan biologiya elminin Azərbaycanda geniş inkişafı həmin sahəyə dair ədəbiyyatın nəşrinə də çox böyük təsir göstərir. Biologiya sahəsində çap olunan kitablarda və məqalələrdə bibliografik aparata da müəyyən yer verilir və bu bibliografik məlumat işində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusi bibliografik göstəricisi və ya siyahısı olan əsərlərdən aşağıdakıları qeyd etmək olar: V.İ.Ulyanişşevin «Mikroflora» adlı (1952-1967) dörd cildlik əsəri 2000-ə yaxın ədəbiyyatı əks etdirməklə, mühüm bir bibliografik mənbə rolunu oynaya bilər. L.İ.Prilipkonun «Azərbaycanın ağac və kolları» (1961) əsərində 91, V.Nasıyevin «Высокогорная растительности Большого Кавказа (в пределах Азербайджана) и ее хозяйственные значения» (1970) əsərində 300 adda, «Azərbaycanın təbii bitkiləri, onun məhsuldarlığı və yaxşılaşdırılması yolları (1972), T.Qədirova və B.Məcidovun «К эпидемиологии, вирусологии и клинике нейрогруппа в Азербайджанской ССР» (1971) əsərində 110 adda, A.Əlizadənin «Меловые белемниты Азербайджана» (1972) əsərində 187 adda, Y.N.Məmmədovun «Рациональная обработка месторождений твердых полезных ископаемых Азербайджанской ССР» (1961)

əsərində 91 adda, T.M.Xəlilovun «Микрофауна и стратиграфия полсочеповых отложений Азербайджана» (1962) əsərində 450 adda, M.Ağabəyovun «Геологические строение нефтяных месторождений Азербайджана и их формирование» (1963) adlı əsərində isə 435 adda ədəbiyyat əhatə olunmuşdur. Kənd təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələri üzrə çap olunan ədəbiyyatın da müəyyən hissəsi nəzərdən keçirilmişdir. Kitabarası, məqaləarası bibliografik göstəricilər və ya siyahılar bu ədəbiyyatda da mühüm yer tutur. Aşağıda adları qeyd olunan kənd təsərrüfatı əsərlərindəki ədəbiyyat siyahılarından görünür ki, onların ədəbiyyat əhatəliyi nə qədər genişdir. A.Güləhmədovun «Микроэлементы в почвах зоны хлопководства Азербайджана и эффективности их применения под хлопчатник» (1961) əsərində 800, Y.Əbdürrəhmanovun «Azərbaycanın şirin su balıqları» (1962) əsərində 400, «Azərbaycanda torpaqsünaslığın tarixi» (1964) əsərində 250, N.H.Səmədovun «Azərbaycanda kənd təsərrüfatının zərərverici həşəratlarının fauna və biologiyası» (1963) əsərində 800, «Azərbaycanda baytarlığın tarixi» (1971) əsərində 160 və başqalarında müxtəlif illərin nəşrləri olan kitablar və məqalələr haqqında məlumat verilir. Bunların ümumi məcmuyu Azərbaycanda kənd təsərrüfatına dair bütöv bir retrospektiv göstəricidir.

Elmi-təbii, texniki və kənd təsərrüfatı üzrə bəzi kitabarası və məqaləarası bibliografik vəsaitlərin qısa təhlilini verək.

İ.Səfərovun «Azərbaycanın üçüncü dövr başlıca meşə reliktləri» («Важнейшие древесные третичные реликты Азербайджана») (1962) adlı əsərində Azərbaycanın təbii şəraitindən, geoloji quruluşundan, Talış meşələrindən və başqa məsələlərdən bəhs olunur. Axırda isə 399 adda kitab və məqaləni əhatə edən bibliografik siyahı verilmişdir və burada təsvirlər əlifba prinsipi ilə düzülmüşdür. Müəllif mövzu ilə əlaqədar 1902-ci ildən çap olunmuş ədəbiyyatı nəzərdən keçirmiş və onun bibliografik təsvirini vermişdir. D.M.Xəlilovun «Микрофауна и стратиграфия полеогеновых отложений Азербайджана» (1962) əsərində XIX əsrin 2-ci yarısından 1960-cı ilə qədər rus və xarici dillərdə çap olunmuş 450-ə qədər kitab və məqalələr təsvir olunur.

Y.Əbdürrəhmanovun «Azərbaycanın şirin su balıqları» (1962) adlı əsərində isə XIX əsrdən XX əsrin 60-cı illərinə qədər mövzu ilə bağlı rus və xarici dillərdə mövcud olan materialların bibliografik siyahısı verilmiş, 400-ə yaxın adda kitab və jurnal məqalələri əhatə olunmuşdur.

Ədəbiyyatşünaslıq və incəsənət sahəsinə dair verilən bibliografik materiallar da öz ədəbiyyat əhatəliklərinə görə diqqəti cəlb edir. H.Arashının «XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi» (1956) adlı ali məktəb dərslisi, üç cildlik «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi» monoqrafiyası, M.Təhmasibin «Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər)» (1972), N.A.Abdullayevanın «Azərbaycanın xalçaçılıq sənəti» (1971) (s.142-143) 94 adda, İ.Babayevin və P.Əfəndiyevin «Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı» 1970 (s.263-266) 140 adda əsəri əhatə edən bibliografik siyahıya malikdirlər. Azərbaycan ədəbiyyatının kitabıçı və məqaləarası bibliografiyası məsələlərini dos. Ə.T.Xələfov müəyyən dərəcədə şərh etmişdir. Lakin onların ədəbiyyat əhatəliyi və quruluşu lazımi dərəcədə açılmamışdır. Ona görə də onlardan bəzilərinin üzərində dayanmaq lazım gəlir.

H.Arashının «XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi» dərsləri

liyinin bibliografiya hissəsində (s.317-325) 320-dən çox mənbənin təsviri verilmiş və bunlar ümumi materiallardan (I), ümumi əsərlərdən (II), təz-kirələrdən (III), bədii əsərlərdən (IV), cümlələrdən (V) ibarətdir. Bu göstərici XIX əsrdən 1965-ci ilə qədər müddət ərzində çap olunmuş müvafiq ədəbiyyat və əlyazmaları haqqında bibliografik məlumat əldə olunmasına yaxından kömək edə bilər.

Azərbaycan mədəniyyət tarixinə dair əsərlərdən N.Paşayevin «Azərbaycanda mədəni inqilabın qələbəsi (1976) kitabında 575, Ə.Mirəhmədov və H.Həsənovun «Sovet Azərbaycanının kitab mədəniyyəti» (1976) əsərində isə 56 adda ədəbiyyat haqqında məlumat verilir.

Tarix elmləri doktoru, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar Elm xadimi, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, professor A.A.Xələfovun «Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı» (1987) (4,s.84-130) adlı monoqrafiyasında 463 adda ədəbiyyatın bibliografik təsviri verilmişdir. «BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi əməkdaşlarının əsərləri»ni əks etdirən bu bibliografik göstərici fakültənin elmi-pedaqoji kollektivinin elmi yaradıcılıq məhsulu haqqında ətraflı bibliografik informasiya mənbəyidir.

Elmin və xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələri üzrə çap edilən Azərbaycan kitablarında, jurnallarında və digər ardı davam nəşrlərində belə bibliografik vəsaitlər daha çoxdur. Lakin burada onların cüzi bir qismi haqqında qısa məlumat verildi. Faktlar göstərir ki, Azərbaycanda kitabarası və məqaləarası bibliografik informasiyaya son zamanlar daha çox fikir verilir və bu da ayrı-ayrı kitabların və məqalələrin həm də bibliografik mənbə kimi əhəmiyyətini artırır. Deməli, Azərbaycan kitabının həm də bir bibliografik mənbə kimi daha ətraflı və dərinlən tədqiq edilməsi bibliografiyaşünaslığın ən vacib problemi kimi qarşıda durur.

Nəzərdən keçirilən kitabarası və məqaləarası bibliografik vəsaitlərin tərtibi metodikasına gəlincə, onu qeyd etmək lazımdır ki, onlar bu cəhətdən təkmilləşməlidirlər. Məsələn, ədəbiyyatın bibliografik təsviri mövcud standartlara uyğun gəlmir, ədəbiyyatın qruplaşdırılmasında, ayrı-ayrı bölmələr daxilində bibliografik təsvirlərin düzülüşündə lazımı prinsip gözlənilmir. Bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycanda kitabıçərisi və məqaləarası bibliografiya müvafiq oxucuların ədəbiyyat axtarışı və kitabxanalarda məlumat bibliografiya xidməti üçün çox lazımlıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov F.A. A.Bakıxanovun bibliografik fəaliyyəti // Elmi əsərlər: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya seriyası. B. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1971. №2.
2. Bayramov F.A.Salman Mümtazın bibliografik fəaliyyəti // Elmi əsərlər: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya seriyası. B. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1997. №1.
3. Əliyev Z.H. Ümumi bibliografiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti. B. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001.
4. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. B. «Maarif» nəşriyyatı, 1987.
5. Xələfov Ə.T. Azərbaycan ədəbiyyatının kitabıçərisi və kitabarası bibliografiyası // ADU-nun elmi əsərləri: Dil və ədəbiyyat seriyası. 1969. №5-6.
6. ГОСТ 7.0.-84 Библиографическая деятельность. Взамен ГОСТ 7.0.-77 // Стандарты

по библиотечному делу и библиографии.-Москва: Издательство Стандартов, 1985.

**НЕСАМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ
ИНФОРМАЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

З.Г.АЛИЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье освещены сущности несамостоятельных источников библиографической информации и анализированы крупные прикнижные, внутрикнижные, внутрижурнальные библиографические материалы, появившихся в Азербайджане.

**AN UNINDEPENDENT BIBLIOGRAPHICAL SOURCES OF THE
INFORMATION SOURCES IN AZERBAIJAN**

Z.G.ALIYEV

SUMMARY

An unimportant bibliographical sources of the information sources is explained and major bibliographical materials for books and magazines are analysed in the article.